

Joan Arin Dorronsororen

Material toponímico bildumaren

digitalizazioaz eta ortografia egokitzapenaz

Joxemartin Apalategi Begiristain beka 2021

0. Joan Arin Dorronsoro: bizitza eta toponimia arloko lana

Joan Arin Dorronsoro, herrikoentzat *Don Juan Txiki*, San Gregorio auzoko Telleriazpi baserrian jaio zen 1892an. Apaiz ikasketak Gasteizen egin zituen eta, Araban (Artzubiagan eta Garaion) bi urtez aritu ondoren, sorterrira itzuli zen. Bertan eman zuen bizitza osoa. Jose Migel Barandiaranen auzokidea ez ezik, haren lagun eta jarraitzailea izan zen. Horren lekuko, hiltzera zihoala, Arinek haren esku utzi zituen bere lan argitaragabe batzuk, lagunak noizbait plazara zitzan.

Telleriazpikoak estreinako lana –herriko landa eremuko bizilekuei eta giza egoitzei buruzkoa– 1926an kaleratu zuen, Barandiaranek sortu eta zuzenduriko *Anuario de Eusko Folklore* aldizkarian kaleratu ere. Egin zuen lana ikusita, agerikoa da, orduko, toponimia atsegin zuela eta jakinbide horri garrantzi handia ematen ziola, segur aski Barandiaranen eraginez, ezaguna denez, honek toki izenez ondo hornituriko eskuz egindako planoak sartu ohi baitzituen arkeologia arloko ikerketei buruzko argitalpenetan.

1936ko gerraren aurretik egindako lanen artean, toki berezia merezi du aipatu aldizkarian bi urte geroago (1928an) atera zuen «Toponimia del pueblo de Ataun» artikulua, bildutako izen kopuruarengatik ez ezik (2.500 toponimo inguru), erabilitako metodologiarengatik ere bai. Euskal eremuko aldizkari zientifiko batean ahozko lekukotzak, aipamen idatziak, etimologia eta izenen kokapena zehazteko mapak edo krokisak bateratzen dituen lehenbiziko lanaz ari gara. Aitzindaria izan zen, beraz, Ataungo onomastikaria. 1928ko ikerlana aberasten duten eskuz egindako hogeita bi marrazkietan errekek, antigoaleko galtzadak, bidezidorrak, etxeak eta baserriak, bordak eta oilategiak, behinolako orubeak, belardiak, ereiteko lurrak, basoak, larreak eta harkaiztiak berezi eta adierazi zituen. Unibertso harrigarri bezain zoragarria berrogeita hemezortzi kilometro koadrotan.

1972an hil zen arte, Arin XX. mendeko hogeiko hamarkadan hasitako bilduma aberasten aritu zen. Azkeneko, *Material toponímico* izenburupean,

Ataungo 8.742 leku izen (eta haien 589 alonimo) bildu zituen, hogeita bost karpetatan antolatu eta beste hainbeste planotan kokatu zituenak. Guztien ahozko formak eta askoren idatzizko lekukotzak jasotzeaz gain, Arinek izen gehienetaren etimologia proposamena egin zuen. Urre gorritzko altxorra. Lan horren bi original gorde dira, bata eskuz idatzia (aurrerantzean MT1), bestea makinaz (MT2) (< 1969).

2. Material toponímico bildumaren digitalizazioa

2020ko otsailean Ataungo udalak Nelson Bautista kontratatu zuen Arinen lana eskaneatzeko. Gazte zegamarrak egitekoa urte bereko ekainean burutu zuen. Orduan udalak beste urrats bat eman eta lana digitalizatzea erabaki zuen, hau da, informazioa datu base batean sartzea. Horretarako, jakina, lan guztia euskarri informatikoan idatzi beharra zegoen.

Guztiarekin, Joan Arinen *Material toponímico* (MT2) bilduma digitalizatzeko eta atontzeko (ortografiaren aldetik egokitzeko) lanak 2021ean hasi ziren eta 2023ko urtarrilean bukatu.

Hain zuzen ere, 2020ko urrian Ataungo udalak eta Euskaltzaindiak lankidetzan hitzarmena adostu zuten, *Joxemartin Apalategi Begiristain* bekaren babesean, Joan Arinek bildutako toponimia digitalizatzeko eta ortografia aldetik moldatzeko. Hitzarmenaren sinadura ekitaldia, osasun arloko larrialdi egoera zela medio, 2021eko maiatzaren 26an izan zen, Ataunen. Hitzarmenak urtebeteko iraupena zuen.

Ondoren, Euskaltzaindiak Paskual Rekalde Irigoien beka esleitzeko epaimahaiko (eta lantaldeko) kide izendatu zuen eta Luis Mari Zaldúa Etxabe epaimahaiko kide eta egitasmoaren zuzendari akademiko. Mikel Gorrotxategi Nietok, Onomastika zerbitzuaren arduradunak, egitasmoan behar zen aldiro parte hartzea ere onetsi zuen Akademiak.

Deialdira hautagai bakarra aurkeztu zen, Txema Zubizarreta Aranbarri, eta lanari 2021eko uztailaren 19an eman zitzaion hasiera.

Ordutik hogeita bat aldiz elkartu gara laurok digitalizatzeko lanak behatzeko eta toponimo bakoitzari, dagokion fitxaren hasieran, datu basean bakartzen duen forma esleitzeko. Hasieran forma egokitua Euskaltzaindikoko kideok proposatzen genuen, baina, Zubizarretari hainbat argibide eta irizpide adierazi ostean, azkenerako, bekadunak, Txema Zubizarreta Aranbarri, proposatzen zuen, eta guk zuzendu.

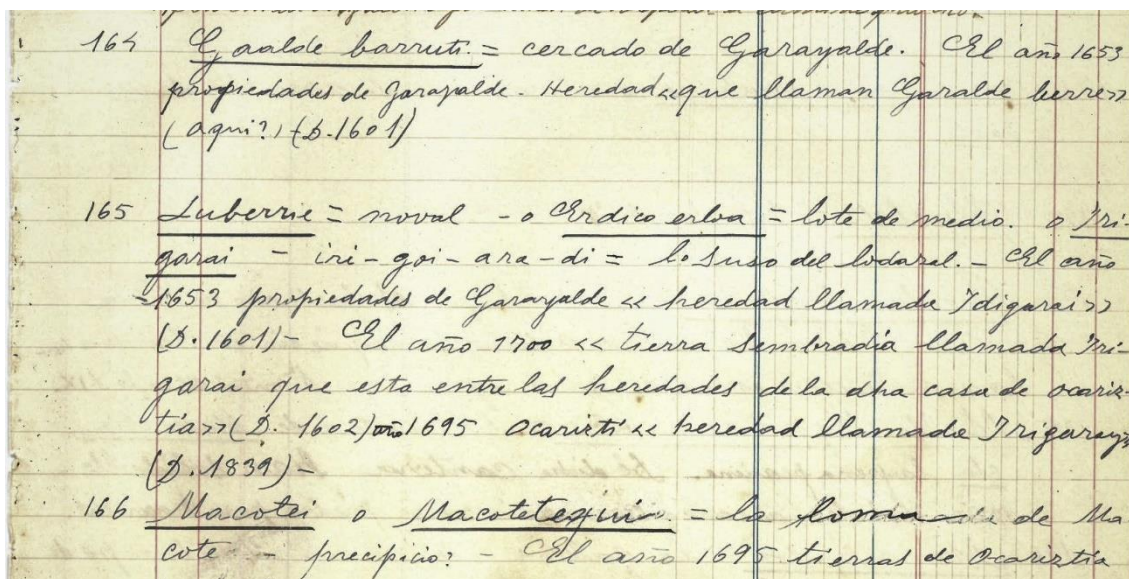
2022ko uztailaren 27an Txema Zubizarreta Aranbarri bekadunak Joan Arinek bildutako toponimia digitalizatzeko eta atontzeko egindako lanaren (lehenbiziko) ikuskerak eta zuzenketa amaitu zen. Azpimarratzekoa da hiru lankideek erakutsi duten lanerako prestasuna eta gogoia. Goresmenak hirurei.

2. Arinen lanaren eta datu basearen atalen azalpena

Joan Arin aitzindaria izan zen euskal toponimiaren ikerketan, esan moduan, leku izenen ahozko nahiz idatzizko aipamenak, informazio geografikoa (krokisak) eta etimologia arloko azalpenak bateratu baitzituen.

Honatz *Material toponímico* (MT1) bilduman erabili zuen fitxa eredua:

- Toponimoaren zenbakia sortan eta krokisean. Sortaren izena (*Elbarrena, Guesalbe, Murco-ondo...*) lehenbiziko orrian adierazten du.
- Ahozko forma (azpimarratuta): *Gaalde barruti*. Hori da, nolabait esan, fitxa bakoitzaren goiburua.
- Azalpen etimologikoa (aurretik = zeinua duela): «*cercado de Garayalde*».
- Horrelakorrik badenean, alonimoa(k): *Luberrie* [...] o *Erdico Erloa* [...] o *Irigarai*.
- Idatzizko erreferentziak, ez beti: «*el año 1653 propiedades de Garayalde ...*»
- Toponimoaren jatorriari edo adierari buruzkoa argibideak, ez beti. Batzuk euskaraz daude: «[uztau] *Planta utilizada por curanderos para la curación de diviesos o cosas similares. Asimismo, difícil de hacer en los sembradíos. "Lau urteen tximini igarotzen eguki eta kampa etaa zeenen oraindik lurre eskatu omen zoon uztauek bizitzeko"*».

Eskuzko aldakiaren xehetasuna

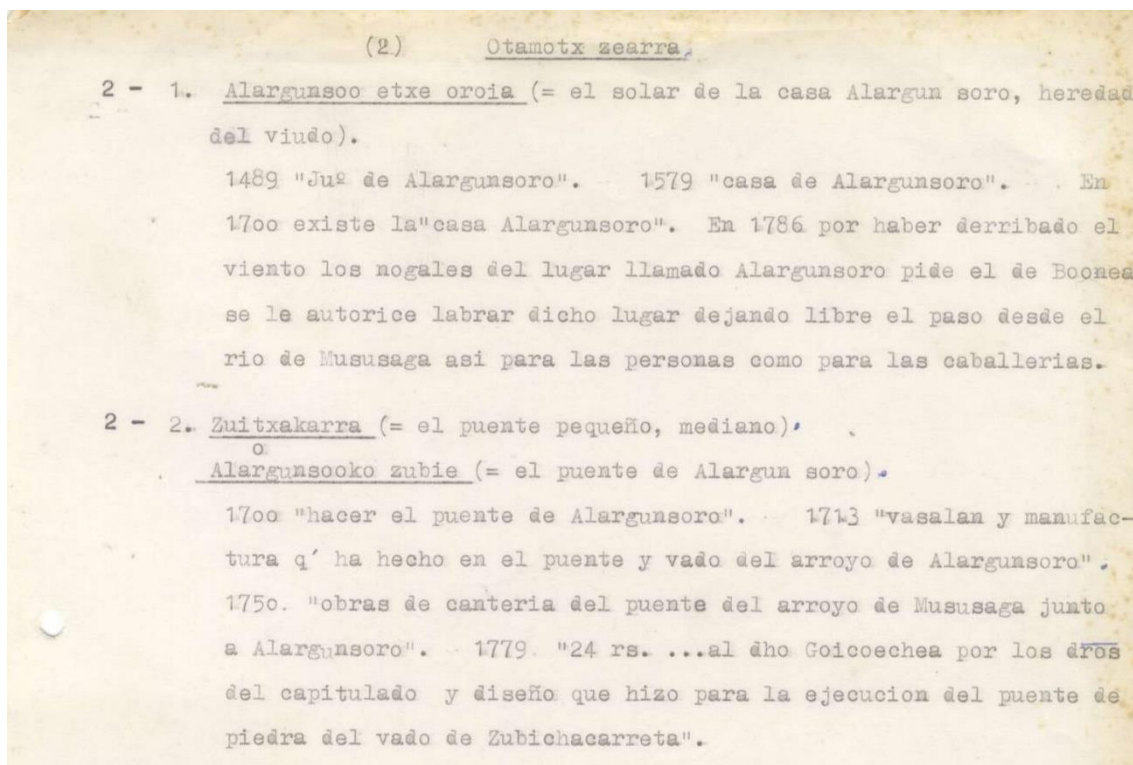
Sorta bakoitzak krokis bat du eta han toponimoak zenbaki bidez adierazten dira. Eskuz eginak dira, bestela esan, ez dira mapa kartografikoak.

Orotara, alonimoak eta guzti, 9.331 leku izen zenba daitezke Arinek, urte luzez, osaturiko bilduman. Gogora bedi Ataungo udalerriak 58 km² dituela. Horrenbestez, 160 izen jaso eta gorde zituen, batez beste, kilometro koadroko. Bada zer bait.

Krokis baten xehetasuna

Eskuzko aldakia (MT1) gaztelaniazko ortografiarekin idatzia dago (*ch*, *-gui...*) eta makinaz egindako kopia (MT2), berriz, euskarazkoarekin (*tx...*). Azken honetan sortaren zenbakia ageri da toponimoaren zenbakiaren aurretik.

Makinazko aldakiaren xehetasuna

Arinek bildutako ondarea digitalizatzeko, alegia, Txema Zubizarreta Aranbarrik datu basean informazioa sartzeko, erabili beharreko baliabide informatikoa Euskaltzaindiaren Euskal Corpus Onomastikoaren arduraduna den Patxi Galé García eta Mikel Gorrotxategi Nietok atondu dute. Zehazkiro, azken hau arduratu da haren moldaketaz, bateratzeaz eta zuzenketaz. Egitura hau du:

- Ortografia egokitu duen forma edo goiburua.
- Ahozko forma(k). Arinek bildu gisan dago/daude. Alonimoek badute beren sarrera berezitua dagokien tokian ere.

- Etimologia azalpena, parentesi artean.
- (Idatzizko erreferentzia/k).
- (Argibidea/k).
- Sortaren izena. Arinek bildu gisan dago.
- Sortaren zenbakia eta toponimoaren zenbakia sortan (bakoitza lau digituekin).
- Entitate geografikoa.

Argoniz	<i>Argoniz</i>	
(=Ar-go-niz o Ar-gi-no-iz). 1572 “Arguinoiz”. 1616 “sitio de Arguinola”. 1727 “paraje de Arguinoiz”. 1762 “Arguinoz”. 1796 “Argoniz”.		
<i>Berranoa</i>	0022-00194	tokia
Goikoetxeko iturria	<i>Goikooetxeko iturrie</i>	
(=la fuente de Goikoetxea). 1809 “fuente de Goicoechea”. En el siglo XIX los vecinos de las casas Tellaazpiko, Goikooetxea, Gomontxoo y Etxetxo se servían de esa fuente. Es agua del río filtrada más arriba.		
<i>Murkondo</i>	005-0053	iturria

Fitxa ereduaren bi adibide

3. Ortografia alorreko egokitzapena

Toki izen bakoitzaren fitxaren edo sarreraren hasieran, aipatu bezala, ortografikoki egokituriko forma bat dago, haren goiburutako erabili duguna. «Ortografikoki egokituriko forma» diogu eta ez «forma arautua». Ñabardura horrek badu bere garrantzia.

Izan ere, gauza jakina da toponimia corpusak osatu, egituratu eta erabilgarri bihurtzeko nahitaezkoa dela artxiboetatik eta berriemaileengandik lortutako informazioa izenburu bakarraren azpian gorde eta ematea. Izenburu hori irizpide batzuk aintzat hartuz erabakitzen da eta eginkizunari «arautzea» deitzen zaio usuenik.

Beraz, toponimo bat arautzeko –ahozko forma(k) jasotzeaz gain– haren idatzizko erreferentziak (ahal diren guztiak) bildu behar dira, asko aldiz haiek ematen dutelako toponimoaren jatorrizko forma jakiteko aukera eta, ondorioz, forma arautua aukeratzeko ere bai. Alabaina, guk ezin izan dugu lan hori egin, ez dugu artxibategirik hustu, bistakoak diren arrazoiengatik. Egia da Arinek idatzizko hainbat lekukotasun eskuratu zituela eta bilduman sartu, baina *Material toponímico*-n dauden toponimo guztiek ez dituzte idatzizko erreferentziak. Horregatik darabilgu «ortografikoki egokituriko forma» terminoa eta ez «forma arautua».

Ortografia egokitzapena egiteko aintzat hartu ditugun irizpideak azaldu aurretik, zilegi bekigu toponimoen zati generikoaz eta zati espezifikoz bi hitz esatea.

Toponimoek, motzean esanda, (batzuetan) zati generikoa eta (beti) zati espezifikoa izaten dute. Zati generikoek, hau da, lurralde bateko entitate geografikoak izendatzeko erabilitako izenek (iturri, saroi, errota...), ezaugarri berak dituzten izaki geografikoek osaturiko taldeak definitzen eta finkatzen dituzte. Izen generiko bakoitzak, horrenbestez, kokapen ezberdineko elementuak edo izakiak biltzen eta ordezkatzeko ditu. Izen generikoak, nolatan ere, ez dira toponimoak bere horretan, besterik gabe, toki edo elementu ezberdinak identifikatu eta bereizteko ez dutelako balio. Batzuetan, haatik, espezifikotzat erabiltzen dira eta, nolabait esan, horrela «estratifikatzen» edo finkatzen. Horrelakoak ere garrantzitsuak dira, besteak beste, izen generiko baten ibilbidearen berri eman diezaguketelako.

Izen edo zati espezifikoekin alderantzizkoa gertatzen da, ezaugarri berak dituzten toki eta elementuei izen ezberdinak —gehienetan inguruan bakarrak direnak— ematen dizkietelako (*Larruntza, Urrinokoiz, Urrestaratu...*). Hortaz, izen espezifikoak toponimoak dira beren horretan, toki edo elementu ezberdinak identifikatu eta bereizteko gai direnak, beste ezer erantsi gabe.

Hori horrela delarik, bi osagaiak dituzten toponimoetan, espezifikoa den zatiak izaki geografikoa zehazten du eta zati generikoak, berriz, izaki geografikoaren izatea orokortasunez janzten.

Honatz ortografia egokitzapena egiteko gogoan izan ditugun irizpide nagusiak:

- Izen edo zati espezifikoak eta generikoak

Izen espezifikoak deklinabide marka hartu badu toponimoaren osagaiak bereiz idatzi dira: *Abaroko zelaia, Lonbardabideko zelaia...* Leku genitiboaren bi hondarki (-ko) dituztenak ere, *Aitzerdiko bidetako haitza* nahiz *Erdiko Iturrialdeko erreka* kasu, hiru osagaiak bereiz izkiriatu dira.

Orobat, edutezko genitibo (-[r]en morfemaz) hornituta azaltzen direnekin, etimoa, hemen bezala, gardena izanez gero: *Agirrerren egileorra, Zubizarretaren bordea*.

Tartean deklinabide atzizkirik ez dagoenean toponimoaren osagaiak lotuta eman dira: *Arratetaerreka, Gomentsorosaletxe*.

Izenlaguna + izen generikoa motako toponimoak bereiz idatzi ditugu: *Goiko kantera, Goiko kanterako txetolea*. Bigarren osagaia letra xehez eman dugu hitz arrunta izanez gero (*Goiko zelaia*); besteetan (izen espezifikoak direnean), ordea, larriz (*Goiko Zugaondo*).

Bilduman *Aizmusubideazpiko haitza* bezalako hainbat forma daude. Jokabidea bakarra bada edo nagusitasuna badu, leku genitiboaren hondarkiaren ezkerretara dauden osagaiak elkartuta eman ditugu, goiko adibidean bezala.

Zernahi gisaz, kasu markaren bat (-ko, -[r]en) egonagatik, ez da beti garbi izaten toponimo baten osagaiak lotuta ala bereiz idatzi behar diren. Konparazio batera, generikoak -eta atzizkia badu, gehienetan, osagai nagusiak bereiz idatzi

ditugu: *Arkaitzeko Gaztañaeta, Karobiladeko Urkieta...* (ikus «Izen generikoak» atala aurrerago).

Buruenik, diogun, bizirik dagoenean, (mugatzailea duen) espezifikoa eta generikoa lotzen dituen *-eko* hondarkia errespetatu egin dugula: *Aieko elizea* (ahoz, *Ayeko elizea*); *cfr. *Aiako elizea*.

- Izen edo zati espezifikoak

Berreskuratzeak, idazkietan oinarri hartuz, leku-izenaren etorkia garbi izanez gero egin dira, ez bestela: *Maindi* (ahoz) → *Barandiaran* (1383, 1827...); *Gomosaaltxe* (ahoz) → *Gomentsorosaletxe* (*casa de Gomensoro salesea*, 1729).

Zalantzak egonez gero, aspaldikotasuna eta maiztasuna izan dira irizpide nagusiak tradizio idatziko eta oraingo aldaeren artean aukeratzeko orduan. Horrela bada, behin bakarrik kausituriko forma batek maiz dokumentatzen denak adinako pisurik ez du izan erabakiak hartzean: *Amuñarinazpikoa* (*Amunarin*, 1619; *Amunaran*, 1647; *Amunarin chiquia*, 1731; *Amunain buru*, 1751; ahoz, *Amuñaaain azpikoa*).

Preseki, zenbait aldiz, aldaketa garrantzitsuak ikusten dira testigantza zaharrenean eta berriagoen artean, *Sebastian soro* (1619, 1671) eta *Sartin soo* (ahoz) lekuko. Erabakia hartzea ez da erraza, baina hemen identifikagarritasunari eman diogu lehentasuna, eta *Sartinsoro* idatzi. Hala berean, *Peskisoro* hobetsi dugu, eta ez *Peruskisoro* (*Peruco soro*, 1657; *Perusquisoro*, 1634; *Perusquisoro*, 1706; *Pesquisoro*, 1733; *Pesquisoro goena*, 1744; ahoz, *Peskisoo*).

Dokumentatutako formak haztatzean XIX. mendeko erabilera izan da erreferentzia nagusia: *Antonigartza* (*termino de Yurriça llamado Antonygarçaeta*, 1619; *Antonigarza*, 1816; ahoz, *Anton igarza*); *Irupotzueta* (*Iripozueta*, 1789; *paraje de Irupozueta*, 1822; ahoz, *Iru potzueta*).

Bestalde, ahal den neurrian, tokiko hizkeraren ezaugarriak gordetzen saiatu gara, *Metalillorra* lekuko (*Metal illorra*, 1839; ← **Metalegileorra*), baina automatikoak diren aldaketak ez ditugu aintzat hartu: *Erdiragaztañadi* (*Erdira gaztanadi*, 1789; ahoz, *Erdia gaztinai*); *Erretoregaztañadi* (*Erretore gaztanadi*, 1757; ahoz, *Erretore gaztinari*).

Izenondoak espezifikoari lotuta eta —hizkuntza estandarrean ez bezala— *h*-rik gabe idatzi dira: *Iberondoandiko egileorra* (ahoz *Iboondo aundiko illorra*). Beraz, onomastikan ohikoa denez, izen espezifikoetan ez dugu <h> grafema erabili, nahiz eta hizkuntza estandarrean *h*-z idazten diren *haitz*, *haran* eta antzeko terminoez osatuak egon (*Aritzate*, *Arginagortu...*).

Bokal ekarketak (hiatoak) daudenean (*-a + -eta > -aeta-*) errespetatu egin ditugu: *Askaeta* (*Ascaeta*, 1652, 1771, 1777; ahoz, *Askaata*); *Amundaraingaztañaeta* (*Amundarain gaztanaeta*, 1788, 1809; ahoz, *Amunda gaztinaata*).

Alabaina, bi bokal berdinen baturak (-aa-, -oo-...), azentuarekin zerikusia dutenean, ezabatu egin ditugu: *Illarreizarreko ekarra* (ahoz, *Illarrei zaarreko ekarra*), *Illoralde* (ahoz, *Illooralde*).

-*Atze*, -*aurre*, -*azpi* eta antzeko postposizioak hartu dituzten toponimoen sailean, izen espezifikoaren azken bokala eta postposizioaren aurrenekoa bera direnean (*Azaola azpia*, 1821; ahoz *Azaola azpi*), behin idatzi dira (*Azaolazpi*). -*Goena* postposizioari doakionez, itxuraldatuta dagoenean (-*guena*), ez da jatorrizko -*goena* berreskuratu, hau da, egokitzapenik gabeko aldaeraren alde jokatu dugu eta, konparaziora, *Arriaundiguena* sartu.

Txistukariez denaz bezainbatean, oro har, egungo aldaera hautatu da. Hori horrela delarik, toponimo batek hitz amaieran -z duenean eta grafia horrek afrikari bizkar-hobietakoa adieraz dezakeela pentsatzeko arrazoia badagoenean (-*aitz*, -*motz*) -*tz*-rekin egokitu dugu: *Olaetako lepoko haitz lehorra* (*Olaetako lepoko aiz leorra*).

Sudurkari ondoren bizkar-hobietakoa ikusitakoan (*Ondarza barrena*), arruntean, afrikariz idatzi dugu (*Ondartzabarrena*), bertako euskara kontuan hartu baitugu, hots, normalki neutralizazioa egiten dela. *L-* eta *r-* aldamenean ere, oro har, hori egitea erabaki dugu. Alabaina, zenbait sandhitan afrikariaren edo frikariaren aldeko joera ote dagoen ez dago argi; horrelakoetan, ez dugu aldaketarik egin: *Pardetako azkonarzuloa* (ahoz, *Paardetako azkonar zuloa*), *Salbideko iturzuloa* (ahoz, *Salbiiko itur zuloa*).

- Izen edo zati generikoak

Zati generikoaren hasiera letra xehez edo larriz eman daiteke, hau da, *Auzmendiko ikarauna* nahiz *Auzmendiko Ikarauna* idatz daiteke. Gure ustez, ahal delarik, hobe da generikoaren hasiera letra xehez idaztea, hau da, izen arruntak bezala, mapetan-eta nahasketak izatea zailagoa baita horrela.

Usaiakoa denez, generikoak izen arruntzat hartu dira eta ortografia estandarrez idatzi: *Kanterako bidezidorra* (ahoz, *Kanterako biitxurre*), *Gorritxadiko oilategia* (ahoz, *Gorritxaadiko ollateia*), *Lauztierrekako ferratokia* (ahoz, *Lauzti errekkako perratokie*).

Zenbaitetan, halere, tokian tokiko aldaerak errespetatu ditugu. Izan ere, *erlo* generikoan (*cf. arlo*), konparaziora, hasierako erdiko bokala ez da fonetismo huts eta berria: *Iturburualdeko erloa* (*Yturburualdeko erloa*, 1789; ahoz, *Iturburu aldeko erloa*). Berebat, gaztelaniatik harturiko zenbait mailegu gorde egin ditugu, asko aldiz gauzak ez baitira erabat garbiak: *Larretzeko entradea*, *Lizardiko pasaijoa*, *Sagarzuloko puntea*...

Ildo beretik, beste hainbat generiko ere ez ditugu (*stricto sensu*) euskara estandarrean idatzi, hots, ez ditugu *Euskaltzaindiaren Hiztegian* bildutako formak lehenetsi, aipatu iturrian ez direlako azaltzen (*Orotariko Euskal Hiztegian* bai, edo, behintzat, antzekoren bat), Ataunen (generikotako nahiz espezifikotako) usu lekukoturiko aldaerak direlako eta, ahal den guztietan, marratxoaren erabilera ekidin nahi izan dugulako (**Abortuko belar-soroko oilategia*...). Nolanahi ere den,

aldi oro euskararen ortografia eta gramatika gogoan izan ditugu horrelakoak izkiriartzean.

Generikotako (eta espezifikotako) gutxi agertzen diren formak izanez gero, hau da, bigarren osagaia, egiazki, generikoa den ala ez ziur jakiterik ez dagoenean, lehenbiziko hizkia letra larriz idatzita eman dugu, alegia, espezifikotzat hartu ditugu: *Urrestartzuko Aizbizkarra, Atxurreneko Soroiturria...* Hauek dira:

Aiztondoa, Aizbizkarra, Aizgaña, Aizpuntak, Aldapabarrena, Ankatea, Arasea, Argaratz, Aritzeta, Arleorra, Arraldepea, Arranpa, Arretagaña, Arzabala, Atxoa, Atxoaldea, Basaguena, Belartzadia, Berdetxoa, Bideazpia, Bidebitarte, Bideguena, Bidetarte, Bordaldea, Ekarbidea, Elusguena, Elzea, Erbaldea, Erlatxikia, Errete, Estradamusua, Etondoa, Gaiñera, Gaztaintxabola, Iditxabola, Illarregia, Iturbelta, Ituriazpia, Iturrilekua, Jeskera, Kanilla, Karobialdea, Kobagaña, Lepogaña, Lisobajolekua, Lizarreta, Lutoaldea, Lutozuloa, Makaitza, Mallapunta, Malloazpia, Malloburu, Muntegibarrena, Muntosondoa, Ordekaldea, Otadigaña, Otsobidea, Pagoandia, Pagolekua, Partilekua, Sakonguena, Saroialdea, Saroibarrena, Soratxarra, Soroaldea, Soroapala, Soroiturria, Sulekua, Tortoia, Txabolaldea, Txelaikunea, Txerritegaldea, Txorrotxa, Txuloguena, Urbidea, Urgorria, Urkieta, Zanpadurea, Zelaiazpia, Zubikurutzea, Zugaondoa.

Esan moduan, ahoz bildutako generikoak idazteko hizkuntza estandarreko aldaerak hobetsi ditugu, baina, eskuarki, hizkuntza batuko arauari lotu arren, hainbatetan salbuespena egin da, batik bat azpimarratzea merezi duen bertako hizkeraren (edo, oro har, euskararen) ezaugarri interesgarriren bat dagoenean edota idatzizko urrats adierazgarria utzi dutenean: *linasoro (en el Paraje llamado Linasoro bazterra, 1788; Linasorocho, 1816; castañal de Auzmendico linasoroa, 1822); belarsoro (otro cerrado en Belazaco belarsoro andia, 1759; herbal de Belarsoro chiquia, 1821); ikaraun (Amilzuco icaraune, 1707; Mendibilko icaraunbarrena, 1751; Amilzuco icaraunaren goena, 1752); mailogaina (Iberondoco mallo gaña, 1760; el paraje llamado Belazaco mallo gaña, 1768; Osagaco mallo gaña, 1823).*

Hain justu, ikusten den bezala, *izen espezifikoa + -ko + izen generikoa + postposizioa* moldeko zenbait toponimo ere hondarkiaren ondorengo osagaiak espezifikotik aparte eta biak batera idatzirik eman ditugu (*Mendibilko ikaraunbarrena*).

Honatx, datu basean forma ez estandarrak dituzten zati generikoak:

aloska, atsedeneku, azarizulo, azkonarzulo, belarsari, belarsoro, belartzadi, bidabe, bidaburu, bidegain, bideondo, bidondo, egileorralde, eluts, , erlo, erre, errebuelta, estrada, estali, etxaburu, garaleku, gaztainaeskorta, gaztainamuntetgia, gerba, gorostadi, guardetxe, harralde, ikaraun, ikazkintxabola, irristila, iturrialde, iturriazpi, iturrigoen, iturzulo, jentillarri, karobizulo, kereinu, kerizti, kobalde, leizealde, linasoro, linoan, mailondo, mikeletetxe, minazulo, mugatu, muntetgi, murko, narrabide, otasoro, patatasoro, putzuzulo, saltaleku, simaurleku, soratxulo, sorobarrena, sorogoena, trabaleku, txarakadi, txetola, txondarzulo, zearsoro, zubialde, zubiburu.

Beste alde batetik, zehatz dezagun bustidura adierazkorra, esanahi edo ñabardura berezia aditzera ematen duena, gorde egin dugula: *Erasolatzako txabala*, *Mendiurkulluko txuloa*...

-A bokalarekin amaitzen diren generikoei mugatzailea eranstean *-a + -a → -ea* egiten da Ataungo (eta Goierriko) ahozko tradizioan (*Andurio erdiko txaolea*, *Anzuzietako borde*...). Aldaketa horri begirunea izan diogu, are jakinik ez dela atzo goizekoa: *Belsoarasco ordequea*, 1788; *Beroango errequea*, 1816.

Generikoen atalarekin bukatzeko, esan dezagun «oroï» hitza ezabatzea erabaki dugula, ez delako espezifikotako estratifikatu, euskal corpus onomastikoan urria delako oso, Arinek, 1969an argitara eman zuen generikoen bilduman¹ ez duelako biltzen, aurriak izendatzeko darabilelako eta, azken buruan, Ataungo berriemaileek egiazki erabiltzen ote zutelako zalantza handia dugulako. Artikulua dagoen ala ez jakiteko, antzekoak diren toponimoekiko analogiari jarraitu gatzazkio: *Arakinillorra* (*Aakin illor oroia*).

- Esaldi toponimoak

Esaldietan iturri duten *Satznamen*-ekin hizkuntza estandarreko beste edozein multzorekin bezala jokatu da, alegia, bereiz eta ortografia arauak errespetatuz eman ditugu. Alabaina, tokiko hizkeraren ezaugarriak gordetzen ere saiatu gara eta, konparazio batera, *Simon semek gizona il zoon lekue* esaldia *Simonen semeak gizona hil zon lekua* idatzi dugu. Orobat, *Basurdeak gizona hil zoneko lekua* eta *Gizona hil zaneko zuloko iturria* hobetsi dugu.

- Hagiotoponimoak eta antrotoponimoak

Zati espezifikoaren eta generikoaren artean kasu marka dagoenean, euskal grafiaz eta hiru osagaiak bereiz dituztela idatzi dira hagiotoponimoak (*San Martingo plazea*, *San Gregorioko elizea*); ez, ordea, bi zatien artean kasu markarik ez denean, izan izen geografikoa (*Sansebastianerreka*) izan postposizioa (*Sangergorioazpiko zelaia* [ahoz, *San Gergorio azpiko zelaye*]). Erabilerak horretarako bide emanez gero (ahoz *San Juan putzu*), salbuespenak egin dira eta, batzuetan, ez ditugu euskara estandarrean eman (*Sanjuanputzu*, eta ez *Sanjoanputzu).

Jakina den bezala, leku izen franko pertsona izen eta ezizenetan oinarritzen dira, *Santsakorta* edo *Zubikoetako Bautistaren oilategi berria* kasu. Sorburu den izena euskarazko beste edozein pertsona izen bezala idatzi da (*Joseinazioren txabolea* [ahoz, *Jose Ignacion txaolea*]), baina zenbait kasutan ahozko formak errespetatu egin dira: *Erroiondoko Juanizioren borde* (ahoz *Errondoko Juanizion borde*), *Gergorioren estrada txarra* (ahoz *Gergorion estrada txarra*).

¹ "Contribución al estudio de la toponimia (ATAUN)". *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, 25(4): 471-516.

Bukatzeko, hipokoristikoei eta ezizenei begirunea izan diegu: *Oñokarraren txabolea*.

4. Hurrengo urratsak

Joan Arinek, haien ahozko formak eta idatziko lekukotasunak biltzeaz gainera, leku izen guztiak berak eskuz egindako krokisetan kokatu zituen. Horixe da, preseski, onomastikari ataundarraren lanaren alderdi baliotsuenetako bat, lurrari hertsiki lotutako elementuak izanik, kartografian adierazi ezean, toponimoak «hankamotz» geratzen direlako, euren balioaren parte garrantzitsua ezabatzen delako.

Hori jakinda, Ataungo Udalak (era informalean) *Joxemartin Apalategi Begiristain* (2021) bekaren babesean digitalizaturiko eta ortografiaren aldetik egokituriko (MT2ko) toponimoak gaurko mapetan ezartzeko eta gordetzeko nahia eta borondatea adierazi du.

Asmo hori gauzatzeko, eta hori da gure proposamena, leku izen bakoitzaren UTM koordenatuak (X eta Y) ETRS89 erreferentzia sisteman zehaztea eta, ondoren, eratu den datu basean ezartzea da biderik egokiena, bi datu horiek izanez gero Arinek bildutako toponimoak gaurko euskarri edo oinarri kartografiko (digital) nagusietara nahiz aireko argazki georreferentziatuetara modu errazean eraman baitaitezke, motzean esanda, koordenatuak ezagutzen eta jasotzen badira toki izenak edozein mapatan era automatikoan koka daitezkeelako.

Honetara esan beharrekoa da gauza bat dela Arinek bildutako hizkuntza ondarea egungo mapetara ekartzea eta bestea, demagun, digitalizaturiko (MT2ko) toponimoekin «udal mapa toponimikoa» atontzea. Izan ere, –ortografiaren aldetik egokituta egonagatik– arautu gabeak direnez gero, datu baseko izenak ezin dira, dauden-daudenean, 1999an plazaraturikoaren moduko (edo antzeko) mapa bat osatzeko erabili.

Guztiarekin, udalaren asmoa da, gauzak ondo bidean, *Material toponímico* bildumako (MT2ko) leku izenei UTM koordenatuak esleitzeko eginkizunari 2023an lotzea. Aurreko lanetan bezala, Euskaltzaindiaren laguntza eta babesa izan nahi luke horretarako. Zentzu horretan, datutegiaren egokitzapenez gainera, Akademiaren egiteko nagusia litzateke toponimoei beren kokaera zehazten duten koordenatu pareak egoki ezarri zaizkiela egiaztatzea eta haien konbertsioa egitea, hau da, euskarri grafiko georreferentziatu desberdinetarako behar diren koordenatuen moldaketa gauzatzeko, bereziki (*Google Maps* edo *Google Earth* bezalako baliabideek darabiltzaten) gradutan adierazitako koordenatu geografiko zehatzak (longitudea eta latitudea), berriazko aplikazio baten bidez, automatikoki kalkulatzeko.

Bi erakundeak horretan guztian bat baletoz, aukera bat litzateke aurreneko lankidetzan erdietsitako emaitzak aurkeztean edo gizarteratzean balizko bigarren urratsaren berri ematea.

Bada balizko hirugarren urrats bat, hau da, eskuzko aldakia (MT1) –makinazkoa (MT2) bezala– euskarri digitalera ekartzea eta datu basean

bateratzea, Joan Arinek lehenbizi idatzi zuenean badaudelako egokitu berri dugunean azaltzen ez diren hainbat datu eta jakingarri.

Bistakoa da laugarren pausoa Joan Arinek bildutako izenekin eraturiko corpusa edo datutegia estandarizatzea eta gizarteratzea dela. Horretarako, baina, aldez aurretik toponimia guztia arautu beharra dago (ikus 3. §) eta, jakina, eginkizun horrek beste baliabide batzuk eta beste plangintza bat behar ditu.

Luis Mari Zaldua Etxabe

Euskaltzaindiko Onomastika batzordeko kidea
Egitasmoaren zuzendari akademikoa

Hernanin, 2023ko otsailaren 3an